

Imomatova Umida Mirpulatovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Tasviriy san’at va dizayn” kafedrasida o‘qituvchi

TASVIRIY SAN’AT ESTETIK DIDNI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA

Annotatsiya: Maqolada, tasviriy san’atning estetik didni tarbiyalashdagi muhim roli o‘rganiladi. Ma’lumki, estetik did — insonning go‘zallik, san’at va tabiiy obyektlarni anglash va ularga baho berish qobiliyatidir. Tasviriy san’at yoshlarni nafaqat estetik qarashlar bilan tanishtirishi, balki ularning estetik sezgiriligini, ijodiy fikrlashini va hissiy tafakkurini rivojlantirishi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: visual, tasavvur, did, badiiy, san’at, tarbiya, idrok.

XXI asr madaniyatning vizual shakllarining ustuvorligini belgilaydi. Inson atrofidagi predmetlarning ham estetik tashkil etilgan, ham o‘ziga xos vizual “majburiy” shakllarining doimiy ta’siri ostida bo‘ladi. U nafaqat axborot oqimini, balki uning qarashlarini, tasavvurlarini va didini avtomatik tarzda, refleksiyadan tashqarida shakllantiruvchi fermentlarni ham qabul qiladi. Tasviriy shakllarning insonga ta’siri nafaqat ijobiy, balki salbiy bo‘lishi, ham yaxshi, ham yomon didning rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Oliy maktabni insonparvarlashtirish va ijtimoiylashtirish jarayoni bugungi kunda uni badiiy meros va estetik tajribani uzatish va o‘zlashtirishning yanada faol shakli sifatida ko‘rib chiqish imkonini beradi. Pedagogika sohasida san’at, ma’lumki, estetik ta’sir ko‘rsatishning asosiy vositasi hisoblanadi.

Estetik ongning asosiy shakllari: idrok, his-tuyg‘u, did, ideal va boshqalarning rivojlanish darajasi estetik jihatdan rivojlangan shaxsning mezoni bo‘lib xizmat qiladi. Har qanday estetik tarbiya tizimining maqsadi ana shu tarkibiy qismlarni, shu jumladan, estetik didni ham yo‘naltirilgan holda rivojlantirishdan iborat. O‘quv jarayonida estetik tarbiya jarayonining eng muhim tarkibiy qismi pedagogik ta’sir ko‘rsatish jarayonini tashkil etishning ishlab chiqilgan psixologik-pedagogik me‘yorlari ham rivojlanish shartlari, ham vositalari sifatida namoyon bo‘lishi kerak.

Bugungi kunda oliy ta’lim muassasasida estetik rivojlanishga yetishmovchilik va uni oliy ta’lim muassasasida qoplashning murakkabligi o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar; har tomonlama ma’naviy rivojlangan mutaxassisni tayyorlash vazifasining muhimligi va shaxsning estetik ongi va fazilatlarining ayrim shakllarini, shu jumladan estetik didni tarbiyalash muammolarining nazariy jihatdan ishlab chiqilmaganligi: zamonaviy ta’lim tizimi talablari va o‘qituvchilarning zaif estetik tayyorgarligi o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar tobora yaqqol namoyon bo‘lmoqda.

Estetik did nazariyotchilarining aksariyati estetik did qobiliyatida uchta asosiy komponentni ajratib ko‘rsatish mumkin deb hisoblaydilar: e’tiborni qayd etish, his qilish va baholash. Natijada estetik didni hukm qilishning ajralmas va muhim jihati uning baholovchi, aksiologik xarakteridir.

Umuman olganda, estetik did:

- insonning dunyoni va o‘z didini estetik idrok etishining maxsus regulyatori sifatida namoyon bo‘ladigan estetik ong elementi;

- predmetlar, hodisalar va jarayonlarning estetik sifatlarini aks ettirish vositasi;
- insonning ularga estetik munosabatini hissiy shaklda mujassamlashtirish; - dunyoni go‘zallik qonunlari bo‘yicha o‘zgartiruvchi faoliyatning mukammallik mezoni;
- yoqtirish va yoqtirmasliklarning barqaror tizimi; hodisalar, jarayonlar va predmetlarni (chiroyli-xunuk, uyg‘un-disgarmonik va h.k.) baholashni o‘z ichiga olgan hukm; san‘at sohasidagi afzalliklar tizimi, muloqot muhiti, predmetli muhit, did me‘yor sifatida namoyon bo‘ladigan xulq-atvor tarzi;
- voqelikni va san‘at hodisalarini farqlash, tushunish va baholashning tarixan shakllangan qobiliyati;
- insonning tabiat va ijtimoiy olam bilan aloqalarini ifodalovchi go‘zallik va yoqimsizlikni baholashning mantiqiy va hissiy qobiliyatlarining sintezi. Estetik didda emotsional-ratsionallik birligi estetik tuyg‘u va estetik idealning o‘zaro aloqadorligi orqali namoyon bo‘ladi.

Didni rivojlantirish estetik tarbiyaning tarkibiy qismidir. Did umuman san‘at tizimi sifatida shakllanadi: rassomchilik, musiqa, teatr, kino, me‘morchilik, amaliy badiiy shakllar estetik jihatdan uyushtirilgan inson muhiti. Didning shakllanishiga ta‘sir ko‘rsatuvchi vositalar orasida eng muhimlari vizual obyektlardir. Barcha maxsus uyg‘unlashgan vizual strukturalar ichida ta‘mni tarbiyalash vazifalariga tasviriy san‘at ko‘proq mos keladi.

Tasviriy san‘atning shaxs estetik rivojlanishidagi o‘rni hammaga ma‘lum. Uning ulkan tarbiyaviy ta‘siri estetik tarbiyaning asosi bo‘lishi, shuningdek, har qanday boshqa tarbiyaviy jarayonni kuchaytirishi mumkin.

Pedagogik amaliyotda estetik tarbiya ba‘zan badiiy tarbiyaga keltiriladi yoki u bilan almashtiriladi, bu esa noo‘rin, chunki bu tarbiya shakllarining maqsadlari, metodlari va vositalari bir xil emas. Shuning uchun ham “estetik” va “badiiy” tushunchalarini aniqroq ajratish zarur.

Estetiklik - bu faqat faoliyat turini bo‘yaydigan va san‘atdan tashqarida mavjud bo‘lishi mumkin bo‘lgan munosabatdir. San‘at faqat estetik hodisa emas, balki noestetik jihatlarni ham o‘z ichiga oladi. Badiiy ta‘sir har doim ham estetik ta‘sir bilan mos kelavermaydi.

U qandaydir alohida estetik faoliyatda emas, balki estetik munosabatlar bilan sug‘orilgan butun ijtimoiy faoliyatning xilma-xilligida estetik faoliyatning tarkibiy qismi bo‘lishi mumkin. Estetiklik badiiylikni o‘z ichiga oladi, chunki badiiylik estetik ong, xususan, estetik didning shakllanishiga ta‘sir ko‘rsatadi.

Badiiy ta‘lim deganda san‘at sohasida professional kadrlar tayyorlash tushuniladi. Kengroq ma‘noda badiiy ta‘lim deganda badiiy til, san‘at turlari, an‘analar, tarixga oid o‘ziga xos bilimlarni o‘zida mujassam etgan muayyan madaniyat tushuniladi.

Estetik tarbiyada tajriba faqat did va qarashlarda mustahkamlangan bo‘lsa, san‘at idrokning real tajribasini, muayyan ko‘nikmalarni, an‘anaviylikdan g‘ayrioddiylikka o‘tishni, fantaziya, assotsiatsiyalarni rivojlantirishni nazarda tutadi. Badiiylik tom ma‘noda qabul qilinmaydi, u tugallanadi, u faol, hamkorlik qilishga, hamdard bo‘lishga qodir. Shu ma‘noda badiiy ta‘lim - bu voqelikka nisbatan qobiliyatni rivojlantirishdir.

Shunday qilib, badiiy ta'lim professional ta'limdan tashqari san'atning potensial "iste'molchisi"ga yo'naltirilgan. Badiiy tarbiya idrok etish jarayonining tizimsizligini bartaraf etadi, uni tartibga soladi, asarda strukturani topishga, yaxlit taassurot hosil qiluvchi elementlarning uyg'unligini payqashga o'rgatadi.

Va nihoyat, san'at ta'limining yuqori darajasi ko'zga ko'rinadigan moddiy qatlamdan uning ko'zga ko'rinmaydigan mohiyatiga, tag ma'noga, assotsiatsiyalar va o'z talqinlarining cheksizligiga kirish imkonini beradi.

Demak, badiiy did san'atga xos qadriyatlarni farqlash, idrok etish va baholash qobiliyatidir. San'atning turli sohalaridagi badiiy qadriyatlar bir-biridan farq qiladi va ularni o'zlashtirish uchun bir xil bo'lmagan qobiliyatlar kerak bo'ladi. Ushbu san'at sohasida rivojlangan didning mavjudligi, bir tomondan, Kelovskiyning iste'dodi va qobiliyati natijasi bo'lsa, ikkinchi tomondan, ushbu san'at sohasidagi asarlar bilan shaxsiy muloqot natijasidir. Estetik va badiiy did bir-biriga mos kelmaydigan hollar ham uchraydi. Bu farqlarni anglash tadqiqotimiz uchun prinsipial ahamiyatga ega, chunki u bizga nazariy xarakterdagi xulosalarni estetik tarbiya amaliyotiga proyeksiyalash imkonini beradi.

Tasviriy san'at har doim tahliliy mexanizmlar yordamida idrok etiladi. Tahlil aniq (professional tarzda tashkil etilgan) yoki noaniq (asar ma'nosini tushunish bilan uyg'unlashgan) bo'lishi, turli sifat darajasiga ega bo'lishi mumkin. Did bilan qayd qilinadigan rasmiy vizual vositalarga hissiy-emotsional xususiyatlarning butun spektrini kiritish mumkin: plastik san'atning elementar tarkibiy qismlarini (shakl, kolorit, kompozitsion xususiyatlar) idrok etishdan tortib, uslub tuyg'usi, makon, harakat, vaqtni his qilishgacha.

Ishda bir qator peyzaj kartinalari tahlili misolida rangtasvirni idrok etish va "tushunish" hissiy tajribaga, fenomenallikka ega ekanligini isbotlovchi kompozitsion tasvir vositalarining tasviriy va hissiy-ekspressiv rolining o'zaro bog'liqligini ochib berish usullari ko'rsatilgan.

Tasviriy san'at bilan muloqotda inson xotirasida shunchaki bilim bilan qo'lga kirita olmaydigan narsalar qoladi. Buning uchun haykaltaroshlik yoki kartinada ko'rinadigan, oddiylikdan tashqariga chiqish kerak. Tug'ma musiqiy eshitish qobiliyati qanday bo'lsa, tomoshabop idrok qilish qobiliyati ham shunday bo'ladi. Bu "ko'z haqiqati" (Leonardo da Vinchi) badiiy-estetik did taraqqiyotining asosiy shartidir.

Tasviriy san'at rang, tus, faktura, fazoviy shakl, kompozitsion yaxlitlik va boshqalarning uyg'unligini his qilish bilan tavsiflanadigan alohida ko'rish madaniyatini shakllantirishga yordam beradi.

Tasviriy san'atning asosiy tarbiyaviy imkoniyatlaridan biri shaxsning estetik va badiiy qadriyatlarni yaratish va baholash qobiliyatini shakllantirishdir. Tasviriy san'atning mazmunidan kelib chiqib, biz undan foydalanish samaradorligining bir qator ko'rsatkichlarini kiritamiz: tomoshabinda tegishli bahoni qabul qilish va chiqarish qobiliyatining mavjudligi.

Tadqiqot jarayonida tasviriy san'at vositasida estetik didni tarbiyalash jarayonining samaradorligini ta'minlovchi maxsus psixologik-pedagogik shart-sharoitlar aniqlandi: badiiy asarning shakliy sifatlarini san'atshunoslik tahliliga o'rgatadigan maxsus vizual dasturlar; dasturlashtirilgan topshiriqlar majmualari; badiiy idrok sohasiga hissiy "sho'ng'ish" muhitini yaratish va hissiy ko'rsatmalarni baholash darajasida amalga oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Imomatova Umida, Nutfullayev Muxtor/ Tasviriy san'at darslarida yoshlarga o'zbek milliy tasviriy san'atni o'qitishning psixologik asoslari/ Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities, 2(2), 204-207. 2023;
2. Umida Imomatova/ Mustaqillik davrida tasviriy san'atning rivojlanish tendensiyasi / "Science and Education" Scientific Journal/ ISSN 2181-0842 Avgust 2022// Volume 3 Issue 8 Pages: 175-182;
3. Mirpulatovna I. U. Mustaqillik davrida haykaltaroshlik san'atining rivojlanish tendensiyasi //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 27. – №. 5. – С. 37-42.
4. Имоматова У.М. Композицияда эскиз бажариш орқали бадий тасаввурни ошириш // International scientific research conference/ a collection of scientific works of the International scientific online conference (19th March, 2023) – BELARUS, MINSK : "CESS", 2023. Part 12. Pages: 19-23.
5. Имоматова, У. (2023, December). Ўқувчиларнинг таълим ва тарбиясида тасвирий санъат ўқитувчисининг аҳамияти. In *International scientific and practical conference on the topic: "Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions"* (Vol. 1, No. 01).
6. Berdiyev Doston Abduvoitovich. (2024). Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida badiiy studiyalarni tashkil etishning ahamiyati. *iqro indexing*, 10(1), 177-181.
7. Doston Abduvoitovich Berdiyev Maktablarda tasviriy san'at fanini o'qitishda kelajak ta'limi steam interaktiv ta'limini rivojlantirish // "Science and Education" Scientific Journal/ February 2022 Volume 3 Issue 2 Pages: 687-690;
8. Mirpulatovna, I. U. (2024). Artistic imagination and fantasy of students in visual art lessons. their role in artistic creation. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(11), 156-161.
9. Mirpulatovna, I. U. (2024). Tasviriy san'at vositasida yoshlarning kasbiy-ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishning nazariy asoslari. *Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalar*, 1(1), 133-135.
10. Berdiyev Doston Abduvoitovich. (2023). Steam ta'limini tatbiq etish orqali tasviriy san'at fanini o'qitish metodikasi mazmunini takomillashtirish usullari. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2(18), 187–193.;
11. Berdiyev Doston Abduvoitovich. (2024). The role of integrative education in student activation. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(11), 151–155.